

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 21.02.2022
Published /Yayınlanma 27.03.2022
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Mammadova, G. (2022). Türkiye'de ve Azerbaycan'da otizmlı çocukları olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(81), 236-252.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3001>

Günay MAMMADOVA

<https://orcid.org/0000-0003-0165-1801>

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE

TÜRKİYE'DE VE AZERBAIJAN'DA OTİZMLİ ÇOCUKLARI OLAN EBEVEYNLERİN DEPRESYON VE UMUTSUZLUK DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

A COMPARISON OF THE LEVELS OF DEPRESSION AND DESPAIR OF PARENTS WITH AUTISM IN TURKEY AND AZERBAIJAN

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Türkiye'de ve Azerbaycan'da otizmlı çocukları olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması ve hangi ülkede yaşayan otistik çocuğa sahip ebeveynlerde depresyon ve umutsuzluk düzeyinin hangi seviyede olduğunu ve buna neden olabilecek iki ülkede psikolojik etkenler, ebeveynlerin sosyodemografik verileri gibi unsurların etkisi var ise bunları belirlemesidir. Bu doğrultuda otizmlı çocuğa sahip ebeveynlere Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ), Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ) ve demografik bilgi formu uygulanmıştır. Uyguladığımız bilgi formu sonucunda iki ülkede çalışmamıza katılan otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyi cinsiyet, eğitim, gelir, yardımcı öğretmen ve iki ülke açısından farklılık göstermektedir. Aynı zamanda otizmlı çocuklara sahip ebeveynlerde depresyon ve umutsuzluk düzeyleri arasında pozitif ilişki gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otizm, Depresyon, Umutsuzluk.

ABSTRACT

The aim of this study is to compare the depression and hopelessness levels of parents with children who have autism disability in Turkey and Azerbaijan, and the level of depression and hopelessness in parents with autistic children living in which country, and the effects of factors such as psychological factors and sociodemographic data of parents in both countries that may cause this is to identify them. In this direction, Beck Hopelessness Scale (BDS), Beck Depression Scale (BDI) and demographic information form were applied to parents of children with autism. As a result of the information form we applied, the depression and hopelessness levels of parents with autistic children who participated in our study in two countries differ in terms of gender, education, income, assistant teacher and two countries. At the same time, a positive relationship is observed between depression and hopelessness levels in parents of children with autism.

Keywords: Autism, Depression, Hopelessness.

1. GİRİŞ

Otizm spektrum bozukluğu; “çocukluk şizofrenisi” olarak da literatürde yer almış ve nesnelere gerçekliği ile ve gerçek hayatla ilişki kurma sorunu olarak da ifade edilmiştir (Kandaş, 2019: 11). Otizmlı çocukların başkalarıyla olan ilişkilerinde zorluklar yaşamaları, sosyal ve fiziksel deteğe ihtiyaç duymaları, verilen hizmetlerin yetersiz kalması ve tüm bunların yaşam boyu devam edecek olması geçişinin ebeveynler tarafından anlaşılması, ebeveynlerin büyük ruhsal sorunlarla yüzleşmesine sebep olabilmektedir (Tunç, 2021: 1).

Yaşamın ilk üç yılında içe kapanma, tekrarlayıcı hareketler, dil sorunları ve ilişkilerde sınırlılık gibi özellikleri içeren otizmin ömür boyu süren gelişimsel bir bozukluk olduğu dikkate alındığında hem ebeveynlerinin hem de çocukların bu süreçten büyük ölçüde etkilendiği gözlemlenmiştir (Arslan, 2020:

Issue/Sayı: 81

Volume/Cilt: 9

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

1). Yeni bireyin aileye gelmesi ailenin uyku örüntülerini değiştirme, sosyal etkinliklere zaman ayırma, meslek değişimi gibi birçok alanda yaşam değişikliklerinin yanı sıra, ebeveyn rollerinin yeniden düzenlenmesi ve yeni rutinlerin oluşturulmasına neden olmaktadır. Ebeveynlerin bu rutinlere uyum sağladığı dönemde normal gelişim gösteren bir çocuğa sahip olmadıklarını öğrenmeleri bir çocuk sahibi olmalarının verdiği sevinç duygusu şok duygusu ve yoğun bir keder duygusuyla yer değiştirmektedir (Köksal ve Zabasakal, 2012). OSB sendromlu çocuk, bozukluğun ciddiyeti ve süresi, tanının belirsizliği, çocuğun sosyal kurallara uyma eksikliği gibi birçok sebeplerden dolayı ailede ciddi şekilde anksiyeteye yol açmaktadır (Öz, Yüksel ve Nasiroğlu, 2020: 50)

Ebeveynlerin sağlıklı görünen çocuğunun içine kapanık olup sosyal gelişimdeki yetersizliğini ve iletişim kurmada sınırlılıkları fark etmeleri uygun ve uygun olmayan davranışları gözlemlenmeleri, otizmli çocukların ebeveynleri için ağır düzeyde stres, depresyon ve umutsuzluk kaynağı oluşturmaktadır. Ebeveynlerin otizm tanısını kabullenmeleri ve buna uyum sağlamalarını zor bir süreç olup; otizm farkındalığı, ortaya çıkan belirsizlik, toplumda görülme sıklığı ve otizmin süresi ve şiddeti gibi faktörler süreci zorlaştıran faktörlerdir. Otistik çocuklara sahip ebeveynler, çocukların bağımlılıklarının, kendilerinden sonraki yaşamlarını nasıl etkileyeceklerini düşünmek zorunda kalır ve çocuklarına bakmayacak duruma geldiklerinde ne yapılacağına, çocukların gelecekteki işlev düzeylerinin ne olacağına, çocuğun yetişkin olduğunda ne tür hizmetlerden yararlanabileceğine dair kaygılar duyabilmektedirler.

Otizm, aile düzeninin farklı boyutlarını önemli şekilde etkileyebilecek bir potansiyele sahip, uzun vadeli, gelişimsel ve önemli bir bozukluktur. Otizmli bir çocuğun varlığı sadece bu çocukla ilgili durumlarda etkileyici olmayıp, aynı zamanda ebeveynlerin kendi aralarındaki ilişkilerine ve ebeveynlerin diğer çocuklarıyla ilişkilerini de etki göstermektedir. Engelli çocuğa sahip anne ve babalar birbirilerini suçlayabilmektedir ve böyle durumlar ebeveynlerin işinin daha da zorlaştırarak depresyona, umutsuzluğa, alkol kullanımını gibi negatif durumlara yol açmaktadır.

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de ve Azerbaycan’da otizmli çocukları olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırma sonucunda otizmli çocuğa sahip ebeveynlere Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ), Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ) ve sosyo-demografik bilgi formu uygulayarak hangi ülkede yaşayan otizmli çocuğa sahip ebeveynlerde depresyon ve umutsuzluk düzeyinin hangi seviyede olduğunu ve buna neden olabilecek iki ülkede psikolojik etkenler, ebeveynlerin kişisel nitelikleri gibi unsurların etkisi var ise bunları bulmak amaçlanmıştır. Bu etkenlerden hangisinin daha çok ve hangi sebeple baskın olduğunu araştırarak aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan’da otizmli çocukları olan ebeveynlerin umutsuzluk ve depresyon düzeyinin incelenmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın amacı ebeveynlerin desteklenmesi adına yürütülebilecek çalışmalara katkı sağlamaktır.

2. METOT

Bu araştırmanın örneklemini İstanbul’da ve Bakü’de 3-18 yaş aralığında otizm spektrum bozukluğu tanısı almış ve özel eğitim ve iyileştirme merkezlerinde eğitim almakta olan 200 otizm sendromlu çocuğun ebeveynleri oluşturmaktadır. Veri toplama işlemi İstanbul’da ve Bakü’de rehabilitasyon merkezlerinde tahmini Eylül 2021-Aralık 2021 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara Otizm sendromlu çocukların ebeveynlerinin depresyon düzeyini ölçmek için, Beck Depresyon ölçeği, umutsuzluk düzeylerini ölçmek için Beck Umutsuzluk ölçeği ve Demografik Bilgi Formu uygulanmıştır.

Elde edilen veriler sayısallaştırılarak SPSS 24.0 paket programı kullanılarak istatistik olarak analiz edilecektir. İncelenen veri seti normal dağılım gösterdiği takdirde Shapiro Wilk testi kullanılacaktır. Eğer veriler normal dağılım göstermiyor ise bu özelliklerin iki bağımsız grupta karşılaştırılmasında Mann Whitney u testi ikiden fazla bağımsız grupta karşılaştırılmasında ise Kruskal Wallis testi kullanılır.

Yukarıdaki amaçlar doğrultusunda aşağıda yer alan hipotezler test edilecektir.

H1: OSB sendromlu çocuklara sahip ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki bulunmaktadır.

H2: Otizmli çocuğu olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyleri sosyodemografik değişene göre farklılık göstermektedir.

H3: Türkiye’de ve Azerbaycan’da yaşayan Otistik çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyleri arasında farklılık bulunmaktadır.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Otizm spektrum bozukluğu, sosyal iletişimde ve çoklu bağlamlarda etkileşimde kalıcı eksiklikler ve sınırlı, tekrarlayan davranış, ilgi alanları veya etkinliklerle karakterize, yaşam boyu süren çocuklukta başlayan bir nörogelişimsel bozukluktur (APA, 2013). Bugüne kadar, otizm spektrum bozukluğunun kesin nedeni/nedenleri bilinmemektedir, ancak otizm spektrum bozukluğu tezahürünün genetik bir bileşeni olduğu konusunda bir anlaşma bulunmaktadır. Bununla birlikte, otizm spektrum bozukluğunun genetik bileşeni, ağırlıklı olarak, bozukluğun gelişmesine yol açan belirli çevresel faktörler tarafından çözümlenmektedir (Hallmayer vd., 2011: 1095). Bu hastalık beyin kimyasını etkileyen nörolojik bir durumdur ve yaşam boyu ciddi gelişimsel bir sakatlık oluşturmakta, aynı zamanda çeşitli vücut fonksiyonlarını etkilemekle birlikte daha fazla semptomla kendini göstermektedir. İki çocuğa aynı teşhis konulsa bile fizyolojik yetenekler farklılık gösterebilir. OSB ile yaşayan birçok kişi otizm spektrum grubundaki diğer bozuklarla örtüşen özellikler göstermektedir.

Otizm belirtileri her bireyde farklı seviyelerde görülmektedir. Otizm, bireyin dış dünyanın gerçeklerinden uzaklaşıp kendine özgü iç dünya yaratması durumudur. OSB sendromu çok erken yaşta (3 yaştan önce) başlayıp hayatının sonuna kadar devam eden bir sendromdur. Otizm sendromlu çocuklar, iletişim kurmakta zorlanmak, tuhaf ve alışılmamış davranışlar, temel gereksinimleri gidermekte zorlanmak, anlamada özürlük, gelişimsel bozukluklara sahip olmak gibi birçok farklı özellikleri taşımaktadırlar. Otizm semptomları çocuğun ilk 3 yılında kendini göstermektedir, bu 3 yıl içerisinde yapılması gereken basit becerileri; göz kontağı kurmak, mimikleri taklit etme, yemek yeme, emekleme gibi becerilerde yetersizlik gözlemlenmektedir (Bodur, Soysal, İşeri ve Şenol, 2006).

Otizm genellikle epilepsi, depresyon, anksiyete ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve uygunsuz davranış gibi diğer bozukluklarla ilişkilidir. Otizmlilerde sıklıkla epilepsi, depresyon, anksiyete ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun yanı sıra uyku bozuklukları ve kendine zarar verme içerikli uygunsuz davranışlar gibi komorbid durumlar bulunmaktadır (Filipek, 1996: 212). Otizmlilerde entelektüel yetenekleri, ciddi engellerden yüksek zeka seviyelerine kadar geniş ölçüde değişmektedir.

Otizmlilerde bir çocuğa sahip olmak, diğer aile üyelerinin günlük ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamama ile ilişkilendirilebilmekte ve ayrıca aile içindeki stres ve zayıf kişiler arası ilişkilerle de bağlantılı olabilmektedir (Neely-Barnes, Hall, Roberts ve Graff 2011: 208). Aile stresi, çocuğun yaşı, cinsiyeti, türü ve engelinin ciddiyetinden etkilenebilmektedir. Ayrıca, otizmlilerde çocuklar belirli bir ücret karşılığında daha özel hizmetlere ihtiyaç duyduklarından, stres ailenin sosyo-ekonomik durumuyla ilişkilendirilmektedir. Otizmlilerde bir çocuğa bakarken ortaya çıkabilecek diğer zorluklar arasında; Ebeveynlerin bir çift olarak yalnız zaman geçirememeleri ile bağlantılı olabilecek eş çatışmaları ve çocuk bakımının artan sorumluluklarıdır.

Araştırmalar, otizmlilerde çocuğu olan ailelerin, diğer engelleri olan çocukların ebeveynleri ile karşılaştırıldığında, tanıyı kolay algılayamadıklarını göstermektedir (Neely-Barnes vd., 2011: 209). Otizmlilerde çocukların bakımı ve eğitimi ile sürekli ilgilenen ebeveynler bir süre sonra normal olarak eski sosyal çevrelerinden uzaklaşmakta bazen de mesleki kariyerlerine ara vermektedirler. Bu değişimler ailenin duygusal durumunda farklılıklara, ebeveynlik rollerinin değişmesine, hayatın anlamını sorgulamalarına ve problem çözme becerilerine yol açmaktadır. Bu değişimlerle birlikte aileler hayatlarını bir kez daha yeniden düzenlemek zorunda kalmaktadırlar. Bu yeniden düzenlemeler, çocuğun duygusal alanda kabulü ve aile içi etkileşimin yeniden yapılandırılması, çocuğun durumu hakkında bilgilendirilmesi, sosyal çevreye yeniden uyum sağlanması, eğitimin devamlılığı, bakım ve sorumlulukların paylaşılmasını içermektedir (Smith vd., 2010: 167). Bununla birlikte, ailenin bu sorunla başa çıkma şekli kültürel geçmişleriyle yakından ilişkili olabilmektedir. Bu nedenle, baş etme stratejileri planlanırken veya araştırılırken, çocukları otizmlilerde olan ailelerin kültürlerinin de dikkate alınması önemlidir (Skinner ve Weisner, 2007: 302).

Aileler, çocuklarına otizm teşhisi konulduktan sonra zihinsel sıkıntıyı vurgulayarak bir “belirsizlik ve çaresizlik” duygusunu dile getirmektedirler. Ebeveynlerin, çocuklarına otizm teşhisi konduktan sonra, teşhisin “sağlıklı” bir çocuğun kaybını temsil eden bir yas süreci yaşayabileceği öne sürülmüştür. Bu belirsizlik deneyimi, teşhis ve desteğin veya desteğin eksikliğinin çocuğun gelişimi üzerindeki etkisi konusundaki belirsizlikle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca ebeveynler çocukları için öngördükleri geleceğin kaybını anlatmaktadırlar (Fernández-Alcántara vd., 2016: 312). Ebeveynlerin otizm teşhisinden kaynaklanan duygusal tepkileri, şok, inkar, korku, endişe, suçluluk, öfke, üzüntü ve sıkıntı duygularını içermektedir.

Araştırmalar, küçük otistik çocukların ebeveynlerinin, tipik olarak gelişen çocukların veya diğer gelişimsel koşulları olan çocukların ebeveynlerinden daha yüksek düzeyde stres rapor ettiğini ve ebeveyn stresinin, çocuğun davranışsal ve duygusal sorunları tarafından güçlü bir şekilde tahmin edildiğini tutarlı bir şekilde belirlemiştir (Giovagnoli vd., 2015: 411). Ayrıca, otistik çocukların ebeveynleri, zihinsel sağlık sorunları geliştirme riski altındadırlar.

Otizimli çocuklar, önceden var olan, yerleşik rutinlerin bozulması karşısında ajitasyon ve hayal kırıklığı ile yanıt verebildiklerinden, değişen bir ortama uyum sağlamayı genellikle zor bulmaktadırlar (Oomen, Nijhof ve Wiersema, 2021: 12). Sürekli değişen bir durumun neden olduğu sıkıntı, genel olarak çocuklar ve ergenler arasında davranış problemlerinde ve kendine zarar verme eylemlerinde artışa neden olabilmektedir. Ayrıca, birçok yüz yüze destek hizmeti askıya alındı ve çevrimiçi eğitim, bazı otistik öğrenciler için özellikle kafa karıştırıcı olabilecek düzeydedir. Sokağa çıkma kısıtlamalarıyla ilgili sorunların doruk noktası, otistik çocukların ailelerinin başa çıkmayı son derece zor bulabileceği anlamına gelmektedir (Manning, Billian, Matson, Allen ve Soares, 2020: 2).

Umutsuzluk teorisi, büyük ölçüde, Seligman'ın (1972: 207) depresyonun öğrenilmiş çaresizlik teorisindeki sınırlamalara bir yanıt olarak geliştirilmektedir. Bu daha önceki depresyon modeli, kısmen, tekrar tekrar kontrol edilemeyen şoklara maruz kalan köpeklerin, bu olasılık daha sonra kendilerine sağlandığında bile kaçmayı denemeyi bırakacakları bulgusuna dayanmaktadır (Overmier ve Seligman, 1967: 28). Özetle, bu teori, kontrol edilemeyen ve caydırıcı çevresel uyaranlara tekrar tekrar maruz kalmanın, aşamalı olarak caydırıcı durumun kaçınılmaz olduğu inancına yol açtığını ve duruma ilişkin bir çaresizlik duygusunun ortaya çıktığını varsaymaktadır. Bu çaresizlik de depresyona neden olmaktadır. Bu model, bazı bireylerin kontrol edilemeyen bir stresör ile karşı karşıya kaldıklarında neden depresyona girdiğini, diğerlerinin ise neden depresyona girdiğini açıklayamadığı için sınırlı kalmaktadır (Abramson, Seligman ve Teasdale, 1978: 50).

Abramson ve meslektaşları (1978: 52), başlangıçta öğrenilmiş çaresizlik teorisinin yeniden formüle edilmesi olarak adlandırılan kavramı, ele almak için yüklem teorisiyle yararlanmışlar. Bireylerin olumsuz bir yaşam olayına tepki olarak oluşturdukları nedensel ilişkilendirmenin, onların depresyona girme riskini etkilediğini öne sürmektedirler. Bireylerin içselden dışa, istikrarlıdan kararsıza ve küreselden özele olmak üzere üç farklı boyutta nedensel yüklemeler yaptıkları varsayılmıştır. Bu yeniden formüle edilmiş teoriye göre, olumsuz bir olayı içsel, istikrarlı ve küresel nedenlere bağlayanların depresyon geliştirme olasılığı daha yüksektir. Bu teori, örneğin, bir tanıdığıyla tartışan bir kişinin, bu olayı, asla değişmeyeceğine inandıkları (dengeli) zayıf kişilerarası yeteneklerinin (içsel) bir ürünü olarak yorumlarsa, depresyona girme olasılığının daha yüksek olduğunu tahmin eder ve diğer tüm sosyal etkileşimlerini (küresel) olumsuz etkilemektedir. Buna karşılık, kişi aynı olayı tanıdığına kötü bir gün geçirmesinden kaynaklanan (dengesiz) sınırlılığine (dışsal) bağlarsa ve bunun diğer sosyal etkileşimlerinin (spesifik) bir özelliği olmadığına inanırsa, depresyon için daha düşük risk altında olduğu söylenebilmektedir.

4. YÖNTEM

Bu bölüm; Örneklem, araştırmanın modeli, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve istatistiksel analiz alt başlıklarından oluşmuş olup burada kullanılan teknikler açıklanmıştır.

4.1. Örneklem

Bu araştırma Türkiye'de İstanbul ilinin beylikdüzü ve Beyoğlu ilçesinin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim almakta olan 100 otizm sendromlu çocukların ebeveynleri ile Azerbaycan'da Baku ilinin Neriman Nerimanov, Nizami, Q.Qarayev ilçelerinde bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim almakta olan 100 otizimli çocuğun ebeveynine uygulanmıştır. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama çalışması yöntemi ve amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılmaktadır. Birden fazla değişken arasındaki ilişkilere kesinlik ifade etmeden neden - sonuç çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ebeveynlere sunulacak anket yüz yüze görüşme şeklinde uygulanmıştır. Araştırmada amaca yönelik örnekleme yöntemi kullanılmaktadır.

4.2. Araştırmanın Modeli

Çalışma nicel araştırma yönteminin ilişkisel tarama çalışması yöntemine uygun şekilde gerçekleştirilmektedir. Örneklem seçiminde ise amaçlı örneklem seçimi yöntemi kullanılarak sonuca varılmaktadır.

5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

5.1. Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Bu form ebeveynlere ilişkin kategorik değişkenler hakkında veri toplamak amacıyla uygulanan anket formudur. Burada ebeveynlerin yaşadığı ülke, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, medeni durum, ailedeki çocuk sayısı, yardımcı öğretmen desteği alıp/almamaları, ebeveynlerin ek olarak birinden detek alıp/almadıkları gibi sorular yer almaktadır. Sosyo-demografik bilgi toplumda 9 sorudan oluşmaktadır.

5.2. Beck Umutsuzluk Ölçeği

Beck Weissman, Lester ve Trexler tarafından 1974'te oluşturulmuş bir ölçme aracı olan Beck Umutsuzluk Ölçeği, bireylerin geleceğe dair olumsuz beklentilerini, umutsuzluklarını veya tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Çevirisi, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Seber, Dilbaz, Kaptanoğlu ve Tekin (1993) tarafından yapılmıştır. BUÖ, 20 sorudan ibaret olup, 0 ile 20 arasında değişen puanları kapsamaktadır. Bu ölçekten yüksek puan toplamak geleceğe dair olumsuz beklentilerin veya umutsuzluğun düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. BUÖ'de 0-3 puan aralığı "normal aralık", 4-8 puan aralığı "hafif umutsuzluk", 9-14 puan aralığı "orta düzey umutsuzluk", 14-20 puan aralığı "yoğun umutsuzluk" şeklinde düzenlenmiştir (Yerlikaya, 2014). Durak 1994 yılında bu gibi çalışmaları yaparak iç tutarlık katsayısını Cronbachalpha. 85, madde toplam korelasyonlarını ise. 31 ile. 67 arasında olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmadaki Cronbach Alpha katsayısı. 90 şeklinde gösterilmektedir (Durak ve Palabıyıkoglu, 1994).

5.3. Beck Depresyon Ölçeği

Depresyonun şiddetini ölçmek için kullanılan Beck Depresyon Ölçeği bilişsel, duygusal, somatik ve motivasyonel bileşenleri ölçmek için 1961 yılında Dr. Aaron T. Beck tarafından düzenlenen bir öz bildirim ölçeğidir. BDÖ'nin türkçeye uyarlanması ilk kez Tegin tarafından gerçekleştirilmiştir. BDÖ kliniklerde ve araştırmalarda çok sıklıkla kullanılan, kendi hakkında bilgi verme yöntemlerinden biridir. Depresyon belirtilerini geniş bir biçimde değerlendirmekle beraber bilişsel içeriğin değerlendirilmesinde de katkıda bulunmaktadır. Cronach alfa 0,80 olarak bulunmuştur. BDÖ 21 sorudan ibaret olup, on bir madde bilişlere, iki madde davranışlara, iki madde duygulara, beş madde bedensel belirtilere, bir madde kişiler arası belirtilere ait sorulardan oluşmaktadır. Her soru 0'dan 3'e kadar puanlanan dört ifadeden oluşmaktadır, 0-63 arasında değişen skorlar gözlemlenmektedir. Sonuçlar 0-9 hiç yok/minimal depresyon, 10-18 hafif depresyon, 19-29 orta depresyon, 30-63 şiddetli depresyon olarak adlandırılmaktadır. Depresyon puanı arttıkça depresyon düzeyinin arttığı da belirtilmiştir. Depresyonun belirtisi olarak kabul edilen semptomların değişik düzeyleri hakkında bilgiler bu ifadelerde yer bulmaktadır (Avşar, 2007).

6. VERİLERİN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ

Verilerin normal dağılıma uygunluğu ShapiroWilk testi ile incelenmiştir. Normal dağılıma sahip özelliklerin iki bağımsız grupta karşılaştırılmasında Student t testi, ikiden fazla bağımsız grupta karşılaştırılması Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve LSD çoklu karşılaştırma testleri ile yapılmaktadır. Normal dağılmayan özelliklerin iki bağımsız grupta karşılaştırılmasında Mann Whitney u testi ikiden fazla bağımsız grupta karşılaştırılmasında ise Kruskal Wallis testi ve Allpairwise çoklu karşılaştırma testi kullanılmaktadır. Sayısal değişkenler arasındaki ilişkiler Spearmankorelasyon katsayısı ile test edildi. Geçerlik ve güvenilirliğin test edilmesi amacı ile Cronbach alfa katsayıları hesaplandı. Tanımlayıcı istatistik olarak sayısal değişkenler için ortalama±standart sapma, kategorik değişkenler için ise sayı ve % değerleri sunulacaktır. İstatistiksel analizler için SPSS Windows versiyon 24.0 paket programı kullanılıp p<0.05 istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Bu çalışmaya katılım sağlayanların %83'ü (n=166) kadın, %17'si (n=36) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların, %84,5'i (n=169) evli ve %15,5'i ise (n=31) bekarıdır.

Katılımcıların, %8'i, (n=16) 25'den küçük yaşta, %42,5'i (n=85) 25 ile 35 yaş aralığında, %33'ü (n=66) 35 ile 45 yaş aralığında ve %16,5'i 45 yaş üzerindedir.

Bu çalışmaya katılım sağlayanların eğitim düzeylerinin dağılımı Çizelge 4'de sunulmaktadır. Katılımcıların, %20,5'i (n=41) ilköğretim mezunu, %42'si (n=84) orta ve lise, %54'ü (n=27) lisans ve %21'i lisansüstü mezundur. Katılımcıların, %15,5'i (n=31) düşük, %80,5'i (n=161) orta ve %8'i (n=4) yüksek gelir düzeyine sahip olduklarını bildirmiştir.

Bu çalışmaya katılım sağlayanların sahip oldukları çocuk sayılarının dağılımı Çizelge 6'da sunulmaktadır. Katılımcıların, %25'i (n=50) bir çocuğa, %48'i iki çocuk (n=96) sahibi ve %27'si (n=54) üç çocuğa sahip olduklarını bildirmiştir. Katılımcıların, %61,3'ü (n=122) Yardımcı Öğretmen Desteği aldıklarının beyan etmektedirler. Katılımcıların, %22'si (n=44) bakım desteği aldıklarının beyan etmektedirler.

6.1. Ölçeklere Ait Bulgular

Çizelge 1. Ölçeklere Ait Puan Ortalamaları ve Güvenirlik Değerlendirmeleri

	Ort±SS	Min-max	Cronbach Alfa	P
BUÖ Toplam	5,84±4,41	0-18	0.860	0.001
BUÖ DuygularveBeklentiler	1,04±1,41	0-5	0.742	0.001
BUÖ MotivasyonveKatkı	3,01±1,93	0-8	0.680	0.001
BUÖ Umut	2,07±1,76	0-7	0.684	0.001
BDÖ	15,90±9,38	0-43	0.879	0.054

BDE: Beck Depresyon Ölçeği, BUÖ: Beck Umutsuzluk Ölçeği, SS:Standart Sapma, p değeri ShapiroWilk Test

Ölçek sonucu elde edilen verilerin normallik analizleri için Shapiro Wilk testi yapılmıştır. Ayrıca ölçek ve alt boyutlarına ilişkin ortalama standart sapma, min ve maks değeri Çizelge 1'de sunulmaktadır. Bu sonuçlara göre sadece Beck Depresyon Ölçeği puanlarının normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir ($p=0,054$). Ayrıca, yapılan güvenirlilik analizleri neticesinde Beck umutsuzluk ölçeğinin Cronbach alfa değerinin ($\alpha=0,86$) olduğu ve alt boyutlarının ise 0,680 ile 0,742 arasında değiştiği görülmektedir. Beck depresyon envanesi güvenirlilik analizi sonucunun ise 0,879 olduğu gözlenmiştir. Buna göre ölçek alpha katsayıları 0,680 ile 0,879 arasında olduğundan güvenilir bulunmaktadır (Tavakol ve Dennick, 2011).

6.2. Hipotezlere Ait Bulgular

Çizelge 2. Katılımcıların, Yaş, Çocuk Sayısı, BUÖ ve BDÖ Puanları Arasındaki İlişki

		Çocuk Sayısı	BUÖ Toplam	BUÖ Duygular ve Beklentiler	BUÖ Motivasyon ve Katkı	BUÖ Umut	BDÖ
Yaş	r	0,435	0,022	-0,001	-0,003	0,019	-0,071
	p	0,001	0,779	0,993	0,971	0,794	0,436
	n	197	165	194	181	183	124
Çocuk Sayısı	r	1	-0,087	-0,034	-0,070	-0,061	0,023
	p		0,269	0,640	0,355	0,412	0,803
	n		162	191	178	180	121
BUÖ_Toplam	r		1	0,787	0,877	0,862	0,601
	p			0,001	0,001	0,001	0,001
	n			165	165	165	111
BUÖ_uygularbeklentiler	r			1	0,583	0,701	0,573
	p				0,001	0,001	0,001
	n				177	178	122
BUÖ_MotivasyonveKatkı	r				1	0,607	0,488
	p					0,001	0,001
	n					169	118
BUÖ_Umut	r					1	0,573
	p						0,001
	n						119

r: Spearman Korelasyon Katsayısı, n: kişi sayısı

Katılımcıların yaşı ile çocuk sayıları arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde orta düzey bir ilişki gözlenmektedir ($r=0,435$; $p=0,001$). Yaş ile ölçekler arasında anlamlı düzeyde ilişkilere rastlanmadı. Benzer olarak çocuk sayıları ile ölçekler arasında anlamlı düzeyde ilişkilere rastlanmamaktadır ($p>0,05$).

Beck Umutsuzluk ölçeği toplam puanları ile Beck Umutsuzluk ölçeği alt boyutları arasında güçlü düzeyde anlamlı ilişkiler gözlendi ($p<0,05$). Bunlara ek olarak Beck Umutsuzluk ölçeği ile Beck depresyon ölçeği arasında pozitif yönde güçlü istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkilere rastlanmaktadır ($r=0,601$; $p=0,001$). Beck umutsuzluk ölçeğindeki artış Beck depresyon ölçeği puanlarının da artışına neden olmaktadır.

Beck Umutsuzluk ölçeği duygularbeklentiler alt boyutu ile Beck depresyon ölçeği arasında pozitif yönde güçlü istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkilere rastlanmaktadır ($r=0,601$; $p=0,001$)

Çizelge 3. Cinsiyete Göre Depresyon Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler	Kadın (n=135) Ort±SS	Erkek (n=30) Ort±SS	Test	P
BUÖ_Toplam	6,01 ± 4,52	5,07 ± 3,85	z=-0,93	0,352
BUÖ_ duygularvebeklentiler	1,08 ± 1,45	0,88 ± 1,2	z=-0,45	0,649
BUÖ_MotivasyonveKatki	3,1 ± 2,01	2,59 ± 1,46	z=-1,14	0,256
BUÖ_Umut	2,1 ± 1,75	1,94 ± 1,81	z=-0,57	0,568
BDÖ	16,62 ± 9,66	12,92 ± 7,61	t=2,05	0,045

z değeri Mann Whitney u, t değeri Student t testinden elde edildi.

Çizelge 3'te Beck Umutsuzluk ve Depresyon Ölçeği puan ve alt boyut puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterip/göstermediğini ortaya koymak amacıyla yapılan test sonuçları sunulmaktadır. Buna göre kadınlarda Beck Depresyon Ölçeği 16,62 ± 9,66, erkeklerde rastlanan 12,92 ± 7,61 BDÖ değerine kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek değerler aldığı görüldü (p=0,045). Diğer ölçek puanlarının kadın ve erkeklerde dağılımının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. Katılımcıların Ülkelerine Göre Depresyon Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler	Azerbaycan (n=90) Ort±SS	Türkiye (n=75) Ort±SS	Test	P
BUÖ_Toplam	5,46 ± 4,37	6,31 ± 4,44	z=-1,57	0,115
BUÖ_ duygularvebeklentiler	0,91 ± 1,41	1,18 ± 1,39	z=-1,98	0,048
BUÖ_MotivasyonveKatki	2,98 ± 2,01	3,05 ± 1,85	z=-0,24	0,807
BUÖ_Umut	1,76 ± 1,54	2,40 ± 1,92	z=-2,28	0,023
BDÖ	14,89 ± 9,43	18,3 ± 8,93	t=-1,87	0,064

z değeri Mann Whitney u, t değeri Student t testinden elde edildi.

Katılımcıların Beck Umutsuzluk, Depresyon ve alt ölçek puan ortalamalarının yaşadıkları ülke bakımından farklılık gösterip göstermediğini incelendi ve sonuçlar Çizelge 4'de sunulmaktadır. Bu sonuçlara göre Türkiye'de yaşayanların Beck Umutsuzluk Ölçeği Duygular ve beklentiler alt ölçeklerinin puanlarının 1,18 ± 1,39 Azerbaycan'da yaşayanlarda gözlenen 0,91 ± 1,41 ölçek puanlarına kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu gözlenmektedir (p=0,048). Benzer olarak Türkiye'de yaşayanların Beck Umut alt ölçeği puanlarının 18,3 ± 8,93 Azerbaycan'da yaşayanlarda gözlenen 1,76 ± 1,54 ölçek puanlarına kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu gözlendi (p=0,023).

Çizelge 5. Katılımcıların Ülkelerine Göre Eğitim Seviyeleri

		Azerbaycan	Türkiye	P
	İlköğretim	3 (3)	13 (43.3)	0.001
Eğitim	Orta-Lise	33 (33)	13 (43.3)	
	Lisans	46 (46)	3 (10)	
	Lisans Üstü	18 (18)	1 (3.3)	
	Düşük	15 (8)	8 (26)	0.290

Katılımcıların ülkeleri ile Eğitim seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkiler görülmektedir (p=0.001).

Çizelge 6. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Depresyon Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler	Evli (n=139) Ort±SS	Bekar (n=26) Ort±SS	Test	P
BUÖ_Toplam	5,77 ± 4,59	6,23 ± 3,36	z=-1,57	0,117
BUÖ_ duygularvebeklentiler	1,02 ± 1,42	1,17 ± 1,34	z=-1,02	0,310
BUÖ_MotivasyonveKatki	3,05 ± 2,04	2,83 ± 1,2	z=-0,01	0,994
BUÖ_Umut	2,03 ± 1,82	2,31 ± 1,42	z=-1,52	0,128
BDÖ	15,57 ± 9,15	18,13 ± 10,9	t=-1,01	0,385

z değeri Mann Whitney u, t değeri Student t testinden elde edildi.

Katılımcıların Beck Umutsuzluk, Depresyon ve alt ölçek puan ortalamalarının medeni durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği gözlenmektedir (p>0,05). (Çizelge 6)

Çizelge 7. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Depresyon Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

		ort	SS	Min	Maks	Test	P	İkili Karşılaştırma
BUÖ_Toplam	A ilköğretim	6,81	4,96	2	18	KW-H=10,73	0,013	C<B
	Borta_lise	6,72	4,62	1	18			C<A
	C lisans	4,54	3,40	0	13			D<A
	D Lisansüstü	4,47	4,11	0	17			D<B
BUÖ_duygular beklentiler	A ilköğretim	1,26	1,64	0	5	KW-H=8,16	0,043	D<A
	Borta_lise	1,22	1,42	0	5			D<B
	C lisans	0,78	1,19	0	4			
	D Lisansüstü	0,62	1,28	0	5			
BUÖ_Motivasyon Katkı	ilköğretim	3,28	2,16	0	8	KW-H=2,84	0,417	
	orta_lise	3,24	2,02	0	8			
	lisans	2,69	1,71	0	6			
	Lisansüstü	2,47	1,54	0	6			
BUÖ_Umut	A ilköğretim	2,57	1,94	0	7	KW-H=12,29	0,006	D<C
	Borta_lise	2,30	1,76	0	7			D<B
	C lisans	1,64	1,52	0	6			D<A
	D Lisansüstü	1,32	1,60	0	6			
BDÖ	ilköğretim	17,89	10,54	1	42	F=0,50	0,684	
	orta_lise	16,24	9,04	0	39			
	lisans	15,16	9,54	0	43			
	Lisansüstü	14,50	8,80	0	37			

Katılımcıların Beck Umutsuzluk, Depresyon ve alt ölçek puan ortalamalarının eğitim düzeyleri bakımından farklılık gösterip / göstermediğini incelendi ve sonuçlar Çizelge 7’de sunulmaktadır. Bu sonuçlara göre lisans ve Lisansüstü mezunu bireylerin Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının ilk ve orta öğrenimden mezun kişilere kıyasla anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Lisansüstü mezunu bireylerin Beck Umutsuzluk Ölçeği duygular ve beklentiler puanlarının ilk ve orta öğrenimden mezun kişilere kıyasla anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Son olarak Lisansüstü mezunu bireylerin Beck Umutsuzluk Ölçeği Umut puanlarının Lisans,ilk ve orta öğrenimden mezun kişilere kıyasla anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Çizelge 8. Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre Depresyon Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

		ort	SS	min	maks	Test	P	İkili Karş
BUÖ_Toplam	Düşük	8,08	5,63	0	18	KW-H=4,88	0,087	
	Orta	5,42	3,97	0	18			
	Yüksek	6,29	5,99	0	17			
BUÖ_duygular beklentiler	A Düşük	1,80	1,77	0	5	KW-H=8,48	0,014	B<A
	B Orta	0,87	1,23	0	5			
	C Yüksek	1,63	2,07	0	5			
BUÖ_Motivasyon Katkı	A Düşük	4,07	2,42	0	8	KW-H=8,38	0,015	B<A
	B Orta	2,79	1,76	0	8			
	C Yüksek	3,50	2,07	0	6			
BUÖ_Umut	A Düşük	2,96	2,03	0	6	KW-H=7,08	0,029	B<A
	B Orta	1,91	1,64	0	7			
	C Yüksek	1,86	2,34	0	6			
BDÖ	A Düşük	21,15	10,75	6	42	F=3,95	0,022	B<A
	B Orta	14,83	8,49	0	39			
	C Yüksek	16,00	13,96	4	43			

Katılımcıların Beck Umutsuzluk, Depresyon ve alt ölçek puan ortalamalarının gelir düzeyleri bakımından farklılık gösterip / göstermediğini incelendi ve sonuçlar Çizelge 8’de sunulmaktadır. Bu sonuçlara göre gelir durumu orta bireylerin Beck Umutsuzluk Ölçeği Duygular ve Beklentiler puanlarının düşük gelirli kişilere kıyasla anlamlı düzeyde düşük düzeyde olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Gelir durumu orta bireylerin Beck Umutsuzluk Ölçeği Motivasyon ve Katkı, Umut ve Beck depresyon ölçeği puanlarının düşük gelirli kişilere kıyasla anlamlı düzeyde düşük düzeyde olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Çizelge 9. Yardımcı Öğretmen Destek Alma Durumlarına Göre Depresyon Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler	evet (n=108) Ort±SS	hayır (n=57) Ort±SS	Test	P
BUÖ_Toplam	5,58 ± 4,27	6,33 ± 4,66	z=-1,32	0,258
BUÖ_duygularvebeklentiler	0,93 ± 1,36	1,25 ± 1,47	z=-1,82	0,069
BUÖ_MotivasyonveKatkı	2,98 ± 1,88	3,06 ± 2,02	z=-0,08	0,937
BUÖ_Umut	1,87 ± 1,66	2,40 ± 1,89	z=-1,97	0,048
BDÖ	14,86 ± 8,96	18,91 ± 10,06	t=-2,13	0,035

z değeri Mann Whitney, t değeri Student t testinden elde edildi.

Katılımcıların yardımcı öğretmen alma durumlarına göre Becks Umutsuzluk Ölçeği Umut ve Beck Depresyon ölçek puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$) (Çizelge 9). Yardımcı öğretmen desteği alan katılımcıların Becks Umutsuzluk Ölçeği Umut ve Beck Depresyon ölçek puanları anlamlı düzeyde daha düşük puanlarda olduğu gözlemlendi.

Çizelge 10. Katılımcıların Beck Umutsuzluk ve Beck Depresyon Gruplarının Arasındaki İlişki

Depresyon	Umutsuzluk			
	normal aralık n (%)	hafif umutsuzluk n (%)	orta düzey umutsuzluk n (%)	yoğun umutsuzluk n (%)
yok/minimal	16 (43,2)	10 (22,7)	1 (5)	0 (0)
hafif depresyon	16 (43,2)	25 (56,8)	4 (20)	1 (10)
orta depresyon	5 (13,5)	9 (20,5)	11 (55)	6 (60)
şiddetli depresyon	0 (0)	0 (0)	4 (20)	3 (30)

Ki kare=50,66 p=0,001

Katılımcıların Umutsuzluk ölçeğine ve depresyon ölçeği puanlarına göre gruplandırma sonuçları Çizelge 10'de verilmektedir. Buna göre depresyon ile umutsuzluk arasında anlamlı düzeyde ilişkilere rastlanmaktadır ($p=0.001$). Bireylerin depresyon düzeyleri arttıkça yoğun umutsuzluk gözlenme oranları anlamlı düzeyde artış sağlamıştır. Bu sonuçlar Hipotez 1 sonuçlarını doğrulayıcı niteliktedir.

7. TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı Türkiye ve Azerbaycan örneğinde otizm sendromlu çocuğu olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyinin karşılaştırılmasıdır. Çalışmamızda OSB sendromlu çocuklara sahip ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyleri arasında ilişkinin olup olmadığının tespitine çalışılmıştır. Yapılan istatistiksel analiz sonucuna göre OSB sendromlu çocuklara sahip ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyleri arasında ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların depresyon düzeyleri arttıkça yoğun umutsuzluk gözleme oranları da anlamlı şekilde artışa neden olmaktadır. Buradan elde ettiğimiz sonuç OSB sendromlu çocukları olan ebeveynlerde depresyon ve umutsuzluk düzeyi arasında ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Çocuğun bakımından dolayı zorluklarla yüzleşen ebeveynler bilgi, destek ve rehberlik ihtiyaçlarını anlatamadıkları için “umutsuzluk” tablosu gözükmekte ve zaman geçtikçe “depresyon” belirtileriyle yüzleşmektedirler (Durat, Atmaca, Ünsal ve Kama, 2017: 54). Depresyonla ilişkin olarak birkaç kuramlar depresyonla beklenti ve düşüncelerin etkin olduğunu varsayıp depresyonla umutsuzluk arasında ilişkinin olduğunu göstermektedirler (Güler, Demirci ve Karakuş, 2014: 33). Çocukların bakımıyla alakalı olumsuzluklar yaşamakta olan ebeveynler, bilgi, destek ve rehberlik ihtiyaçlarını ifade etmekte zorlandıkları için “umutsuzluk” tablosuyla karşılaşmakta ve bu da “depresyon” belirtilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Kayacı vd., 2007).

Durat (2017), “Özel gereksinimi olan çocukların ailelerinde umutsuzluk ve depresyon” isimli araştırmamıza benzer bir çalışmada varılan sonuca göre katılımcı ebeveynlerden depresyon şüphesi içerenlerin umutsuzluk seviyesi, depresyon şüphesi içermeyenlere kıyasla daha yüksek bulunmaktadır. Aynı zamanda yapılan başka benzer bir çalışmada umutsuzluk ile depresyon arasında pozitif bir ilişkinin olduğu gösterilmiştir (Kandaş, 2019: 43). Yapılan farklı grup araştırmalarında da umutsuzluk düzeyinin anksiyete ve depresyonla ilişkili olduğu bulunmuştur (Durat, Atmaca, Ünsal ve Kama, 2017: 56). Benzer bir çalışmada depresyon ve umutsuzluk arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir, depresyon eğilimi olan ailelerde umutsuzluk düzeyinin daha yüksek olduğu bulunmaktadır (Şahin, 2010: 4). Tüm bu bahsi geçen araştırmalar çalışmamızın sonuçlarıyla benzerlik taşımaktadır.

Çalışmamızda aynı zamanda otizmlili çocuğu olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin sosyo-demografik değişene göre farklılık gösterip veya göstermediğinin ispatlanması amaçlanmıştır. Çalışmamızda vardığımız sonuca göre katılımcılarda kadınların depresyon düzeylerinin erkeklerle kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ebeveynlik rolü: anne, baba, çocuk ilişkisinde kültürden kaynaklı olarak oluşan disiplin, bağlanma, genel refah, eğitim, sorumluluk, koruma ve duyarlılık unsurlarını bir araya getirerek anne ve babanın seçilemek zorunda kaldığı görevlerden oluşmaktadır. Ebeveynlik anne ve baba açısından başlı başına bir stres kaynağı oluşturduğu halde engelli bir çocuğa ebeveynlik yapmak daha fazla kaygı ve strese neden olmaktadır (Gülaldı, 2010: 3). OSB'li çocukların duygusal durum sorunları, hiperaktiviteleri, yeme ve uyku düzenindeki bozuklukları, zorlayıcı davranışları, kendini yaralamaya yönelik durumları ebeveyn-çocuklar ilişkisini zorlaştırmaktadır. Ailede başlayan bu tür bakım yükü aile üyeleri arasında

ilişki kalitesinin bozulmasına, finansal zorluklara, eğitim sorunları ve gelecek kaygısı gibi durumlara neden olmaktadır (Öz, Yüksel ve Nasıroğlu, 2020: 2). Ama ve lakin ailenin işleyişinden ve OSB'nin doğasından oluşan bu sorunlardan aile üyelerindeki kişiler farklı farklı etkilenmektedir. Araştırma bulguları çocuk bakımından kaynaklanan sorunları annelerin daha yoğun yaşadıklarını göstermektedir. Otizmli çocukların anneleri Otizmin tanı sürecinin ve tanının konma aşamasının en çok stresin yoğun yaşanmasına neden olduğu bir dönem olarak göstermektedirler. Tanı konulduktan sonraki süreçte OSB'li çocukların anneleri için sorumlulukların arttığını, bakım verme devamlı yükselen harcamalar ile yüz yüze kaldıklarını, çocukların zorbalıklarına maruz kaldıklarını, hizmet almak için mücadele ettiklerini belirtmektedirler (Tunçel ve Zenbat, 2017: 14).

Tüm bu bilgilerden de gördüğümüz gibi OSB'li çocuklar diğer normal gelişim gösteren çocuklara kıyasla daha çok yardıma, bakıma, ilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. OSB'li çocukların Bakımlarını genellikle ebeveynler üstelemektedir kültürel olarak daha çok bu bakımı anne üstelediği için annenin depresyon ve umutsuzluk düzeyi babaya kıyasla farklılık ve yükseklik göstermektedir. Ergin vd. (2007), "Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi" isimli çalışmalarında, araştırmaya katılan ebeveynlerin %94'ünün anne, %6'sının baba olduğu, %82'sinin çekirdek aile yapısında, %61'inin sosyal güvence olarak SSK söylediklerini belirtmektedir. Buradan vardıkları sonuç açısından engelli çocuğun bakımı ile daha fazla ilgilenen kişinin anne olduğunu söylemişler. Songe vd. (2015), araştırmamıza yakın bir çalışmada engelli çocuğun bakımının annelerde uzun süreçte strese sebep olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde Tunali ve Power'in (2002), yaptığı çalışmada çocuğun bakımını babayla kıyasla daha fazla anne üstelediği için, annelerin depresyona daha yatkın olduklarını ve daha fazla profesyonel desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir (Durat vd., 2017: 56). Toros'un zihinsel veya fiziksel engelli çocukların annelerdeki depresyon ve çocuklarını algılama şeklini saptamak amacı taşıyan çalışmasında zihinsel veya fiziksel engelli çocukların annelerinde depresyon puanlarının daha yüksek olduğunu söylemiştir, aynı zamanda Karahan ve İslam'ın sereberal parsili (SP) ve yaşlı hastalara bakım verenleri karşılaştırdıkları araştırmalarında, SP' li çocukların bakımıyla ilgilenen annelerin babalara kıyasla daha yüksek stres düzeyine sahip oldukları görülmüştür (Ören ve Aydın 2020: 307). Tüm bu çalışmalar OSB sendromlu çocukların ebeveynlerindeki depresyon ve umutsuzluk düzeyine cinsiyetin etki gösterdiğini var saydığımız araştırmamıza katkı sağlamaktadır.

Çalışmamızda eğitim değişkeninin katılımcıların umutsuzluk düzeyi üzerinde etkisi olduğu gözükmektedir. Çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar bakımından eğitim seviyesi yüksek olan ebeveynlerin umutsuzluk düzeyi eğitim seviyesi düşük olan ebeveynlere kıyasla yükseklik göstermektedir. Ebeveynlerin yüksek eğitim düzeylerine sahip olmaları Otizm sendromlu çocuğun zor anlarıyla başa çıkmaları, kendilerini bu durum karşısında motive etmeleri ve gelecekte yapabilecekleri ile ilgili bilgi edinmelerini kolaylaştırmaya neden olmaktadır. Karadağ (2009), "Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyi " isimli çalışmasında engelli çocukları olan annelerin eğitim düzeyinin düşük olmasının umutsuzluk düzeyinin yükselmesine neden olduğunu söylemiştir (Yıldırım vd., 2012). Aynı zamanda Özokçu ve Canpolat (2017), zihinsel yetersizliğe sahip çocuğu olan annelerin stres düzeylerini azaltmada grup rehberliği programının ve Yüksel ve Eren (2007) otizmli çocuklara sahip annelerin problem çözme becerilerini geliştirmede depresyon düzeylerini azaltmada grupla psikolojik danışma programının büyük etkisi olduğunu göstermektedirler (Çetrez İşcan ve Malkoç, 2017: 124).

Bireylerin düşük eğitim düzeylerine sahip olmaları onların baş etme becerilerini yetersiz kılmaya, tedavinin doğru biçimde ve düzenli yapılmamasına, tedavi ihtiyaçlarını anlamakta zorlanmasına, önerilerin uygun şekilde gerçekleştirilmemesine, değerlendirilmemesine ve doğru olan bilgi kaynaklarının kullanılmamasına sebep olmaktadır. Bu yetersizlikle yüzleşen anne bilgi, rehberlik ve destek ihtiyaçlarını ifade edemediği için "umutsuzluk" tablosuyla karşılaşmakta ve ilerleyen zamanda "depresyon " belirtilerine maruz kalmaktadır (Yüzer, Yiğit, Taşdelen vd., 2006: 59). Anne – babaların yüksek eğitim düzeylerine sahip olmaları ilk önce çocuklarının engelleri, gelecekte yapabilecekleriyle ilgili bilgi edinmelerini kolaylaştırmaktadır. Problemden çok çözüme yoğunlaşma, bilinmezlikten kurtulma ile umutsuzluğun azalacağı düşünülmektedir (Durat vd., 2017: 54).

Çalışmamıza benzer şekilde Durat vd. (2017) , Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin umutsuzluk düzeylerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada; ilkökul ve altı eğitim düzeyine sahip olan, çocuğun bakımı ile doğrudan ilgilenen ebeveynlerin umutsuzluk seviyeleri ortaokul ve üzeri eğitim düzeyine sahip ebeveynlerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Daniş (2006), Engelli çocuğu olan annelerin umutsuzluk düzeyleri incelediği çalışmasında, Engelli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin yüksek olduğunu söylemiş ve annelerin eğitim düzeylerinin

yükselmesinin umutsuzluk düzeyinin düşmesine neden olduğunu belirtmiştir. Karadağ (2009), “Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyi” isimli çalışmada engelli çocukları olan annelerin eğitim düzeyinin düşük olmasının umutsuzluk düzeyinin yükselmesine neden olduğunu söylemiştir. Çengelçi (2009), otizm ve down sendromlu çocuklara sahip annelerle yaptığı çalışmada eğitim düzeyi düşük olan annelerde umutsuzluk düzeyinin daha yüksek olduğunu göstermiştir (Erdal ve Efiltili, 2021: 214). Aynı zamanda Sapdağı (2018), yaptığı benzer bir çalışmada yüksek umutsuzluk düzeyine sahip olan annelerin, eğitim düzeylerinin düşük olduğunu belirtmiştir. Tüm bu çalışmalar çalışmamıza katkı sağlayarak eğitim düzeyinin OSB sendromlu çocukların annelerinin umutsuzluk düzeyine etki gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Çalışmamızda otizmliler çocukların ebeveynlerinde depresyon ve umutsuzluk düzeyine ebeveynlerin sahip olduğu gelir seviyesinin de etkisi olduğuna dair düşüncelere yer verilmektedir. Yaptığımız çalışmada vardığımız sonuçlara göre gelir durumu orta olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyleri düşük gelirli ebeveynlere kıyasla anlamlı seviyede düşük olduğu görülmektedir. Gelir durumu orta olan kişilerin BUÖ’ i Motivasyon ve Katkı, umut ve BDÖ’ i puanlarının düşük gelirli kişilere kıyasla anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir.

Aileye yeni bireyin katılması aileyi psikolojik açıdan etkilerken maddi olarak da etkilemektedir. Çocuğun gereksinimlerini karşılamak için ailenin belli bir maddi duruma sahip olması başlıca şartlar içerisinde yer almaktadır. Normal gelişim sağlayan çocukların ailelerinden farklı olarak otizmliler çocukların aileleri çocukların ihtiyaçlarını karşılama konusunda maddi açıdan daha fazla zorlanmaktadırlar. Maddi olarak sıkıntı yaşayan otistik çocukların ebeveynleri depresyon ve umutsuzluk gibi etkenlere daha fazla maruz kalmaktadırlar.

Zihinsel engelli çocukları olan ailelerle yapılan araştırmalar sonucunda bu ailelerin daha çok alt sosyo-ekonomik seviyeden geldikleri belli olmuştur. Sosyo - ekonomik düzeyleri düşük olan ailelerin maddi özellikler açısından zorlandıkları görülmektedir. Bu grup ailelerin maddi açıdan zorluk çekmeleri ailede birçok soruna yol açmaktadır. Her ebeveyn çocuğun ihtiyaçlarını en iyi düzeyde karşılamak, ona en iyi olanakları sunmak ister, özellikle de zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin çocuğun doğumundan itibaren ailenin sürekli doktora gitmesi, gerekli eğitimi çocuğuna ve kendine sağlayabilmesi, tıbbi malzeme, oyuncak gibi maddi durumu gerektiren gereksinimleri ortaya çıkmaktadır (Işıksan, 2005: 6-7).

Dereli ve Okun (2008), “Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi” isimli çalışmada düşük geliri olan ebeveynlerin ciddi depresyonda olmasından dolayı, gelir düzeyi ile depresyon puanı arasında istatistiksel anlamda ilişkinin olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda, Durat ve Atmaca (2017), çalışmamıza benzer bir araştırmada katılımcılarda gelir getirici bir işte çalışmayanların çalışanlara kıyasla BUÖ puanları anlamlı düzeyde yüksek gözüktüğünü belirtmiştir. Fletcher vd., (2012), benzer bir çalışmada OSB sendromlu çocuğa sahip ailelerin gelirinin büyük bir kısmı çocuğun bakımı için değerlendirildiklerini, ebeveynlerin anksiyete düzeylerinin artmasına var olan mali sorunlar da katkı sağladığını söylemektedir (akt: Karacasu, 2019: 85). Başka bir çalışmada da ailenin ekonomik durumunun düşük olması ile anksiyete - depresyon düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu kanıtlanmaktadır (Budak ve Geçkil, 2020: 397). Benzer bir çalışmada Canarlan ve Ahmetoğlu (2015), Down sendromlu ve otizmliler çocukların yaşam kalitesini incelediği araştırmasında yüksek gelir düzeyinin annelerin yaşam kalitelerindeki artışın yanında depresyon düzeyindeki düşüşe de sebep olduğunu söylemişlerdir. Bahsi geçen çalışmalar araştırmamızda OSB sendromlu çocukları olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyine ebeveynlerin gelir düzeyinin etkisi olduğu düşüncemize katkı sağlamaktadır.

Çalışmamızda katılımcıların yardımcı öğretmen alma durumu açısından umutsuzluk ve depresyon puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Yardımcı öğretmen desteği alan kişilerin yardımcı öğretmen desteği almayan kişilere kıyasla umut ve depresyon düzeylerinin anlamlı şekilde daha düşük olduğu görülmektedir.

Eğitim OSB sendromlu çocukların hayatında büyük önem taşımaktadır. OSB’den etkilenmiş kişilerin eğitim süreçlerini belirlemede, onlar için kolay öğrenme yollarını ve ortamlarının belirlenmesiyle beraber doğru öğretim yöntemlerinin de kullanılması gerekmektedir (Korkmaz, 2003: 1).

Otizmliler çocukların gelişiminde eğitim kurumları, aile ve toplum önemli yer kapsamaktadır. Aile hayatla ilgili ilk informel olarak eğitimimizi aldığımız bir kurum olarak gösterilebilmektedir. Çocukların

gelişiminde büyük rola sahip olan ailelerin çocuklarıyla olan iletişimleri, erken çocukluk döneminde, çocuğun gelişiminde büyük katkıya neden olmaktadır (Töret, Töret, Özdemir ve Özkubat, 2015: 2).

Türkiye’ de otizmle ilgili çalışmalar araştırıldığında otizmlili bireylerin eğitimiyle alakalı çok az sayıda çalışmanın olduğu gözükmektedir. Yapılan araştırmalarda daha çok otistik çocuğa sahip annelerin rehabilitasyon merkezlerinden beklentileri (Yıkılmış ve Özbay, 2009), Otizmlili bireylerin temel özellikleri (Şener ve Özkul, 2013)

Aydın ve Saraç (2014), aspeger sendromlu ve yüksek işlevli otizmlili bireylerin eğitimden yararlanma durumları (Girli, 2007; Gül ve İftar, 2012), ebeveynlerin kaygı durumları (Erturan ve Akbağ, 1997; Çengelci, 2009; Töret vd., 2015), Otizmlili çocuklara okuma yazma öğretimi (Elçin ve Yıkılmış, 2014) gibi konuları kapsamaktadır (Altun ve Kasım, 2019: 15).

OSB sendromlu bireyler çocukluk dönemlerinden başlayarak ilkokul ve ortaokul eğitiminden oluşan okul dönemi ve yetişkinlik dönemindeki meslek ve iş eğitim programlarından oluşan, yaşam boyu devam eden bir özel eğitim hizmeti alabilmeleri büyük önem taşımaktadır (Ünsal ve Öksüz, 2018: 32). Altun ve Kasım (2019: 33), yaptıkları araştırmada, otizmlili çocukların biri hariç tamamının özel eğitim okullarında eğitimlerini sürdürdüklerini, bunun nedeninin ise çocukların engel seviyesinin yüksek olmasıyla ilgili olduğunu belirtmektedir.

Connor (2003), Çakıcı (2020), Atasoy ve Girli , (2010), Smith vd., (2007), yaptıkları çalışmalara göre OSB sendromlu çocuklar okul yaşına geldiklerinde çocukların sosyal beceri edinme, sürdürme konusunda yeterlilik sağlayamadıkları için ısırma, vurma, bağırma gibi sorunlu davranış göstermektedirler ve bu davranışlar OSB sendromlu çocukların arkadaşları, akranları ile iletişimlerinde sorun yaşamalarına ve ebeveynlerin bir takım zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Altun ve Kasım (2019), araştırma bulguları incelendiği zaman OSB sendromlu çocuklara beceri öğretimi sağlarken ebeveynlerin çok zorlandıkları gözükmektedir. Yaşanılan bu zorluklarla ilgili olarak ebeveynlerin OSB sendromlu çocuklarının kişisel gelişimine yönelik herhangi birşey yapamadıkları gösterilmiştir. Rakap ve Balıkcı, (2017), tarafından yapılan başka bir çalışmada, özellikle erken çocukluk döneminde OSB sendromlu çocukların iletişim ve dil seviyelerine bakıldığında ünsüz sesleri ünlü seslere kıyasla çıkarmakta fazla zorlandıklarını ve bu sebeple ses bilgisiyle ilgili gelişimlerinde zorluklar yaşadıkları belirtilmektedir. Ebeveynlerin yaşadığı bu zorluklar beraber yapılan çalışmalarda OSB sendromlu çocuğun tanımlama döneminde ve sonrasında yaşanılan zorluklardan dolayı ebeveynlerin desteğe, bilgi ve öneriye ihtiyaç duydukları görülmektedir (Karaca, Kılıç ve Sarı, 2021: 16-18).

Yukarıda bahsi geçen çalışmalardan yola çıkarak eğitim merkezlerinin OSB sendromlu çocukların üzerindeki pozitif etkisi ebeveynlerin hem fiziksel hem de psikolojik açıdan işini hafifletmektedir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde alınan eğitim tedavisine ek olarak yardımcı öğretmen desteği her OSB sendromlu çocuk ve ebeveynleri için büyük kolaylık sağlamaktadır. Ebeveynlerin OSB sendromlu çocukların sergilediği zor davranışlar karşısında yıprandığını, bu davranışların ebeveynin depresyon ve umutsuzluk düzeyini tetiklediğini ve ebeveynlerin bu zorluklarla başa çıkması için bu çocukların eğitimine ek bir katkı sağlayacak yardımcı öğretmen desteğine ihtiyaç duyduklarını düşünmekteyiz. Araştırmamızın sonucunda vardığımız bilgide görüldüğü gibi OSB sendromlu çocukları yardımcı öğretmen desteği alan katılımcılarımızın depresyon ve umutsuzluk düzeyi yardımcı öğretmen desteği almayanlara kıyasla düşük gözükmektedir. Bu da yardımcı öğretmen desteğini önemli kılmaktadır.

Çalışmamızda aynı zamanda Türkiye’de ve Azerbaycan’da yaşayan Otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyleri arasında farklılığın olup veya olmadığını gerçeğe kavuşturmak hedeflenmektedir. Çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlara göre Türkiye’de yaşayan ebeveynlerin umutsuzluk düzeyleri Azerbaycan’da yaşayan ebeveynlere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar çalışmayla ilgili düşüncelerimizi doğrulamaktadır.

“İki devlet bir millet “ başlığı altında birleşen Türkiye ve Azerbaycan’da yaptığımız; “Türkiye’de ve Azerbaycan’da otizmlili çocukları olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması” isimli çalışmamızda araştırmaya katılan Türkiye ve Azerbaycan üyeleri depresyon ve umutsuzluk açısından farklılık göstermektedirler. Bunda birkaç unsurun etkisi olduğunu düşünmekteyiz. Bu unsurlardan en önemlisi Azerbaycan halkının son yıllarda yaşadığı zafer sevincidir. Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan çatışmalar sonucu 10 Kasım 2020 tarihinde ateşkes anlaşmasının imzalanması ve Azerbaycanın tarihi topraklarına kavuşmasının öneminin büyük olduğu düşünülmektedir (Çeliksoy, 2021: 128).

Yukarıda bahsi geçen Karabağ savaşının sonlanması Azerbaycan halkını büyük bir sevince boğmuştur ki bu da son senelerde ülkeyi olumlu şekilde etkileyen faktör olduğunu düşünmekteyiz. Azerbaycan ordusunun Ermenistanla savaşta kazanan taraf olarak savaşın son bulması Azerbaycan halkında büyük sevinç ve ruh yüksekliğine neden olmaktadır. Bu durum Azerbaycandaki çalışmamıza katılan otizmliler çocukların ebeveynlerinin depresyon ve umutsuzluk düzeyini Türkiye'ye kıyasla olumlu yönde etkilemiş olabilmektedir.

Türkiye'deki çalışmamıza katılan katılımcıların umutsuzluk ve depresyon düzeyinin Azerbaycandaki katılımcılara göre yüksek olmasında son yıllarda Türkiye' de yaşanan ekonomik krizin katkısı olduğunu düşünülmektedir. Türkiye'deki bireylerin bu ekonomi krizinden maddi olarak etkilenmesini, engelli çocuğu olan ailelerin ek masraflarını göz önünde bulundurduğumuzda ailelerin ekonomik anlamda büyük zorluklarla yüzleştiklerini söyleyebilmekteyiz. Engelli çocuğu olan ailelerin ekonomik olarak zorlanmaları, aile içi huzursuzluklara, psikolojik gerginliklere, dengeli beslenmemeye, çocuğun gereksinimlerini karşılamakta zorlanmaya bu gibi birçok soruna yol açmaktadır, bu da ailede depresyon ve umutsuzluğa neden olabilmektedir. Türkiyede devam etmekte olan, finansal bulaşma nedeniyle uluslararası yansımaları sebep olan ekonomik kriz. Türk lirasının yüksek enflasyon, değer kaybı, karşılıklı gelen kredi temerrütleri ve artan borçlarla karakterize edilmektedir (Daragahi, 2018). ABD merkezli finans ve haber gazetesi Wall Street Journal (WSJ), Türkiye ekonomisindeki son gelişmelerle ilgili kaleme aldığı yazıda "Türkiyenin ekonomik kargaşası çaresizliğe neden olmakta ve enflasyonu yükseltmektedir" başlıklı yazıda Türkiye'deki yoksullaşma nedenini olarak ekonomik çözümlenmeyle ilgilendirmektedir (Sözcü, 2021). Aynı zamanda Uzunoğlu (2021), yaptığı araştırmada 2007 yılından itibaren 2021 yılına kadar asgari ücret, asgari ücretin işverene maliyeti konusuna dokunmuştur. Buradan da Türkiye'deki bireylerin ekonomi açısından zorlandığı görülmektedir.

Azerbaycan' daki katılımcılarda umutsuzluk düzeyinin Türkiye'deki katılımcılara göre düşük olmasının bir nedeni olarak eğitimi de gösterebilmekteyiz. Katılımcıların umutsuzluk düzeyi ile eğitim ilişkisinden de gördüğümüz gibi eğitimin umutsuzlukta büyük etkisi bulunmaktadır. Burdan yola çıkarak araştırmamızda ek olarak katılımcıların ülkeleriyle ilgili eğitim düzeyi arasındaki farka baktık ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkinin olduğu görülmektedir. Çalışmamıza katılan Azerbaycan vatandaşlarının Lisans mezunu oranı (%46) ve Yüksek lisans mezunu oranları (%18) Türkiye'den katılanlara kıyasla anlamlı düzeyde yüksek oranda olduğu gösterilmektedir. İki ülke arasında gözlemlenen eğitim farkının da bu iki ülkedeki katılımcıların umutsuzluk düzeyindeki farkına etki gösterdiğini düşünmekteyiz.

8. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'de ve Azerbaycan'da otizmliler çocuğu olan toplam 200 ebeveynlerin katılımı ile sonuçlandırdığımız çalışmada elde ettiğimiz bilgiler açısından otizmliler çocukları olan ebeveynlerin depresyon ve umutsuzluk düzeyine cinsiyetin, eğitimin, gelirin, yardımcı öğretmen desteğinin, iki ülke arasında eğitim, maddi durum, psikolojik etkenler kapsamında farklılığın etkisi olduğunu gözlemledik.

Otizm sendromu bozukluğunun en etkili tedavisi eğitimidir ve buna zamanında başlanması büyük önem taşımaktadır. Çocukların eğitimi için eğitim ve rehabilitasyon merkezleri kadar yardımcı öğretmen desteğinin de büyük katkısı bulunmaktadır. Yardımcı öğretmen desteği çocukta olan pozitif etki ile beraber aynı zamanda ebeveynlere de büyük destek, moral sağlamaktadır ve ebeveynlerin OSB sendromlu çocukları ile olan zor ilişkilerini, çocukların bazı zorbalıklarını hafifletmekte ve bu da ebeveynlerde psikolojik açıdan rahatlamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle maddi durumu yeterli olan ebeveynler için yardımcı öğretmen desteği almak tavsiye edilmektedir.

OSB sendromlu çocukların aldığı eğitim sürecinin daha verimli ve sağlıklı geçmesi için ebeveyn desteği çok önemlidir. Burada etkili faktör ebeveynlerin de eğitimden yararlanmaları, maddi olarak çocuğun gereksinimlerini karşılamak için yeterli olmaları önem taşımaktadır. OSB sendromlu çocukların ebeveynlerinin bu sendromu bilinçlenmeleri amacı taşıyan birçok eğitimler almaları, psikoeğitim grup çalışmalarına katılmaları gerektiği, katıldıkları eğitimlerde OSB sendromlu çocukların eğitim ve bakımını üstlenmenin sadece annenin görevi olmadığını, bu konuda anne ve babanın ortak sorumluluk taşıdıkları ile alakalı bilgilendirme yapılması önerilmektedir. Aynı zamanda OSB sendromlu çocukların eğitiminde aile katılımını artıracak nitelikte grup çalışmalarının yapılması tavsiye edilmektedir. Çünkü ebeveynlerin bu rahatsızlıkla ilgili yeterince bilgiye sahip olmamaları OSB sendromlu çocukların da tedavisini zorlaştırmakta ve onlarla nasıl davranılması gerektiği konusunda yetersiz kılmaktadır bu da ebeveynlerde depresyon ve umutsuzluğa yol açmaktadır. Bunlarla beraber ebeveynlerin psikolojik açıdan yıpranmalarını hafifletmek, kısa süre de olsa rahatlatmak amacıyla OSB sendromlu çocuğunu

birakabileceği eğitim merkezleri/kurumlar düzenlenmeli veya mevcut kurumlarda bu tür hizmetlerin olması sağlanmalıdır.

OSB sendromlu çocukların ek ihtiyaçları açısından ebeveynlerin maddi zorluk yaşamaları hem kendilerini hem bu çocukların hayatını zorlaştırmaktadır, bu nedenle maddi olarak yetersizlik yaşayan ailelerin sorunlarında yardımcı olmak için merkezlerde çalışan SHU'ları ekonomik olarak zorluk yaşayan ailelerin sorunlarına yönelik çözüm amaçlı toplumsal kaynakları müracaatçıların yararına aktarabilmeliyi başarmalıdır. Hem Azerbaycan hem Türkiye açısından bakıldığında, engelli çocuğu olan ailelere sağlanan sosyal, maddi destek yetersiz kalmaktadır. Engelli çocuğun eğitimi, bakımı, tedavisi ailenin mali kaynaklarını ve gücünü sarsan ve aileyi zorlayan bir durumdur. Bu sebeple toplumdaki sosyal yardım ve sosyal hizmet görevlilerinin de OSB sendromlu ailelerin bu destekten yararlanmaları için çalışmalar yapması ve harekete geçmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abela, J.R. ve Seligman, M. E. (2000). The helplessness theory of depression: A test of the diathesis-stress component in the interpersonal and achievement domains. *Cognitive therapy and Research*, 24(4), 361-378.
- Abramson, L. Y., Seligman, M. E. ve Teasdale, J. D. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 87, 49-74.
- Altun, T. ve Kasım, Ş. (2019). Otizmle yolculuk: otizmlı çocuklara sahip ailelerin çocuklarının eğitimine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Sosyal politika çalışmalar dergisi*, 19(42), 11-40.
- American Psychiatric Association (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders : DSM-5.
- Arslan, K. (2020). *Otizmlı Çocuğu Olan Ailelerin Dayanıklılığına Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Avşar, F. (2007). *Doğrulamalı faktör analizi ve beck depresyon envanteri üzerine bir uygulama*. YL Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, A., Saraç, T. (2014). Otistik bireylerin özellikleri ile ebeveynlerinin geniş otizm fenotipi ve aleksitimik özelliklerinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 24, 183-209.
- Bodur, Ş., Soysal, A. Ş., İşeri, E., ve Şenol, S. (2006). Otistik bozukluğun erken belirtileri ve tanısı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13(3), 130-136.
- Budak, M. A. ve Geçkil, E. (2020). Kronik Hastalığı Olan Çocukların Annelerinin Bakım Verme Yükü ile Anksiyete Düzeyinin Belirlenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3, 391-399.
- Canarlan, H. ve Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Kalitesinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17: 13-31.
- Chochinov, H. M., Wilson, K. G., Enns, M. ve Lander, S. (1998). Depression, hopelessness, and suicidal ideation in the terminally ill. *Psychosomatics*, 39(4), 366-370.
- Connor, M. (2003). Monitoring and reviewing early behavioural intervention in autism (Lovaas). *Educational Psychology in Practice*, 19(1), 21-33.
- Çakıcı, A. (2020). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Sorunlarına Genel Bir Bakış. *Bogaziçi Ün. Eğitim Dergisi*, 37(2), 81-106.
- Çeliksoy, E. (2021). İkinci Karabağ Savaşı'nda Şuşa'nın Rolü ve Türkiye-Azerbaycan İşbirlikleri. *Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 126-133.
- Çengelci, B. (2009). Otizm ve down sendrom'lu çocuğa sahip annelerin kaygı ve umutsuzluk ve tükenmişlik duygularının karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi*, 10(2), 1-23.
- Çetrez İşcan, G. ve Malkoç, A. (2017). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerin Umut Düzeylerinin Başa Çıkma Yeterliđi ve Yılmaz Açısından İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 120-127.

- D’Zurilla, T. J., Chang, E. C., Nottingham IV, E. J., ve Faccini, L. (1998). Social problem-solving deficits and hopelessness, depression, and suicidal risk in collage students and psychiatric inpatients. *Journal of clinical psychology*, 54(8), 1091-1107.
- Daragahi, B. (2018). “Erdoğan Is Failing Economics 101” . Foreign Policy., 3.6.2018.
- Dereli, F. & Okun, S. (2008). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi. *Yeni tip dergisi*, 25, 164-168.
- Durak, A., ve Palabıyıkoglu, R. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlilik Çalışması. *Kriz dergisi*, 2(2), 311-319.
- Durat, G., Atmaca, G.D., Ünsal, A. ve Kama, N. (2017). Özel gereksinimi Olan Çocukların Ailelerinde Umutsuzluk ve Depresyon. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 39(3), 49-57.
- Erdal, H. E. ve Efiltili, E. (2021). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı ve Çocuğun Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 199-223.
- Ergin, D., Şen, N., Eryılmaz, N., Pekuslu, S., Kayacı, M. (2010). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Journal of Anatoli Nursing and Health Sciencez*, 10(1), 41-48.
- Erturan, N. & Akbağ, M. (2013). Spastik, Otistik ve zihinsel engelli çocukların annelerinin ve kardeşlerinin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(9), 227-236.
- Fernández-Alcántara, M., García-Caro M.P., Pérez-Marfil M.N., Hueso-Montoro, C., Laynez Rubio, C., ve Cruz-Quintana, F. (2016). Feelings of loss and grief in parents of children diagnosed with autism spectrum disorder (ASD). *Research Developmental Disabilities*, 55: 312-21.
- Filipek, P. A. (1996). Brief Report: Neuroimaging in Autism: The State of the Science 1995. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 26(2), 211-15.
- Giovagnoli, G., Postorino, V., Fatta, L. M., Sanges, V., De Peppo, L., Vassena, L., ve Mazzone, L. (2015). Behavioral and emotional profile and parental stress in preschool children with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities*, 45-46: 411-421.
- Girli, A. (2007). Asperger Sendromlu ve Yüksek İşlevli Otistik Çocukların Eğitimden Yararlanma Düzeyleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8(02), 23-43.
- Girli, A. ve Atasoy, S. (2010). Examining the effectiveness of social skills training program based on cognitive process approach among inclusion students with autism. *Elementary Education Online*, 9(3), 990-1006.
- Gülaldı, D. (2010). *Erken çocuklukta serebral palsi’li ve otistik çocuk annelerinin ebeveyn stres düzeylerinin yaşam doyumları ile ilişkisinin incelenmesi*. YL Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, M., Demirci, K. , Karakuş, K., Kışioğlu, A.N., Zengin, E., Yozgat, Z... & Yılmaz, R. (2014). Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinde Umutsuzluk- Depresyon Sıklığı ve Sosyodemografik Özellikler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *IJBCM*, 2(1), 32-37.
- Hallmayer, J., Cleveland, S., Torres, A., Phillips, J., Cohen, B., Torigoe, T., Miller, J., & Fedele, A. (2011). Genetic heritability and shared environmental factors among twin pairs with autism. *Archives of General Psychiatry*, 68(11): 1095-1102.
- Işıkkhan, V. (2005). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Psiko-sosyal ve Sosyoekonomik Sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16(2),35-52.
- Kandaş, G. (2019). *Otizimli Çocuğa Sahip Annelerin Depresyon, Umutsuzluk ve Tükenmişlik Düzeylerinin Çocuğun Otizm Ağırılık Derecesine göre Karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaca, M., Kılıç, K. ve Sarı, H. (2021). Ebeveynlerin Otizimli Çocuklarıyla İlgili Günlük Yaşam Sürecinde Karşılaştıkları Güçlüklerinin İncelenmesi. *Turkish special Education Journal*, 3(2), 1-26.

- Karacasu, G. (2019). *Çocuklarında Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Ebeveynlerin Tükenmişlik Düzeyi Ve Anksiyete ile Baş Etme Tutumları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükleri ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *Taf Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Korkmaz, B. (2003). *Otizm. Farklı Gelişen Çocuklar*, Adnan Kulaksızoğlu (Editör). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Köksal, G. VE Kabaskal, Z. (2012). Zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordayan faktörlerin incelenmesi. *Buca eğitim fakültesi dergisi*, 32: 71-91.
- Manning, J., Billian, J., Matson, J., Allen, C., & Soares, N. (2020). Perceptions of families of individuals with Autism Spectrum Disorder during the COVID-19 crisis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-9.
- Neely-Barnes, S. L., Hall, H. R., Roberts, R. J. & Graff, J. C. (2011). Parenting a child with an autism spectrum disorder: Public perceptions and parental conceptualization. *Journal of Family Social Work*, 14: 208-225.
- Olçay-Gül, S., Tekin-İftar, E. (2012). Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Olan Bireyler için Sosyal Öykülerin Kullanımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(02): 1-24.
- Oomen, D., Nijhof, A. D., ve Wiersema, J. R. (2021). The psychological impact of the COVID 19 pandemic on adults with autism: a survey study across three countries. *Molecular Autism*, 12(1): 1-21.
- Overmier, J. B., ve Seligman, M. E. (1967). Effects of inescapable shock upon subsequent escape and avoidance responding. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 63: 28-33.
- Öz, B., Yüksel, T. & Nasıroğlu, S. (2020). Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Alan Çocukların Annelerinde Görülen Depresyon- Anksiyete Belirtileri ve Damgalanma Algısı. *Noro-Psikiyatri Arsivi*, 57(1): 50-55.
- Rakap, S., ve Balıkcı, S. (2017). Using embedded instruction to teach functional skills to a preschool child with autism. *International Journal of Developmental Disabilities*, 63(1): 17-26.
- Sapdağı, Y. (2018). *Epilepsili çocuğa sahip ebeveynlerin bakım yükü ve umutsuzluk düzeyinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Seber, G., Dilbaz, N., & Kaptanoğlu, C. (1993). Umutsuzluk ölçeği: geçerlilik ve güvenilirliği. *Kriz Dergisi*, 1(3), 139-142.
- Seligman, M. E. (1972). Learned helplessness. *Annual Review of Medicine*, 207-412.
- Skinner, D., ve Weisner, T. S. (2007). Sociocultural studies of families of children with intellectual disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13: 302-312.
- Smith, L. E., Hong, J., Seltzer, M. M., et al. (2010). Daily experiences among mothers of adolescents and adults with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(2): 167-178.
- Smith, V., Mirenda, P., ve Zaidman-Zait, A. (2007). Predictors of expressive vocabulary growth in children with autism.
- Şahin, C. (2010). Examination of the correlation between depression and hopelessness in mothers of children who attend rehabilitation centers, 2(2010): 5100-5103.
- Şener, E. F. & Özkul, Y. (2013). Otizmin Genetik Temelleri. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 22(1): 86-92.
- Tavakol, M. ve Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International journal of medical education*, 2-53.
- Top, F. Ü. (2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: Niteliksel araştırma. *Çocuk Dergisi*, 9(1), 34-42.

- Töret, G., Özdemir, S. & Özkubat, U. (2015). Ciddi Düzeyde Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ile Annelerinin Ebeveyn-Çocuk Etkileşimlerinin Ebeveyn ve Çocuk Davranışları Açısından İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 16(01): 1-28.
- Tunali, B. & Power, T. G. (2002). Cognitive Appraisals in Mother of Children with Autism and Children without Autism. *Journal of Autism and Development Disorders*, 32: 25-34.
- Tunç, S. (2021). *Otizimli Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Desteğin Anksiyete ve Tükenmişlik Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tunçel, A. (2017). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan annelerin depresyon, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinin çocuktaki otizmin ağırlık derecesine göre karşılaştırılması*. Hasan Kalyoncu Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Tunçeli, H. İ., Zembat, R. (2017). Erken Çocukluk Döneminde Gelişimin Değerlendirilmesi ve Önemi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(3): 1-12.
- Uzunoğlu, B. (2021). *Yoksulluk sınırı şartlarında asgari ücret politikasının değerlendirilmesi*. YL tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ünsal, E. & Öksüz, Ç. (2018). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Kaynaştırma Eğitiminin Uzman ve Ebeveyn Bakış açısı ile incelenmesi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 6(1) : 31-36.
- Yerlikaya, İ. (2014). Cognitive-Behavioural Approach in Coping With Hopelessness/ *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1): 1-19.
- Yıkılmış, A. & Özbey, F. Y. (2009). Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezlerinden beklentilerinin ve önerilerinin belirlenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1(1): 124-153.
- Yüzer, S., Yiğit, R. & Taşdelen, B. (2016). Çocuğu hastanede yatan annelerin aldığı sosyal destek ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu dergisi*, 9(4), 201-211.